



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

ved *W. Christiansen, Chr. Stenz og Inger Bjørn Svensson*

INDHOLD:

W. Christiansen:

Sønderjysk Månedsskrift gennem fyrretyve år

Årsmødet i Haderslev 1914

Olav Christensen:

Efterslæt til Årsmødet 1914 i Haderslev

Hans Worsøe:

Historien bag gadenavnet Barkmøllegade

Ole T. Rich:

Sommerfuglejagt på alle fire

Urban Schröder:

Sct. Peters dag i Blide-måned

Inger Enemark:

Et tilbageblik

Nødpengersedlerne fra Uge og Gram



Den årlige udflugt

Søndag den 6. september arrangerer Historisk Samfund for Sønderjylland en ALSTUR for medlemmerne.

Det bliver en eftermiddagstur, idet man mødes på Sønderborg Slot kl. 13. Her gælder det specielt Særudstillingen 1864. Kl. 14,15 kører deltagerne til Vibæk Mølle, herfra over Lysabild til Mommark, hvor kaffebordet venter.

Turen slutter på Kegnæs, hvor kirken er det naturlige mål.

Det nøjagtige program med foredragsholderens navne, pris etc. for turen meddeles i næste nummer af Sønderjysk Månedsskrift, men den 6. september kan altså nu reserveres til turen.

Sønderjysk Månedsskrifts ekspedition og regnskab varetages fra og med 1. juli 1964 af ekspeditionssekretær Olav Christensen, Christiansfeldvej 30, Haderslev. Telefon (045) 2 17 37.

I mere end 150 år

har sparekasserne ydet bistand og vejledning i alle økonomiske spørgsmål som et led i deres idealistiske sigte.

At en sparekasses overskud ikke udbetales som udbytte, men kun bruges til sikring af sparernes indskud og til velgørende formål, understreger yderligere,



at det gi'r tryghed at gå i SPAREKASSEN



DE SØNDERJYDSKE SPAREKASSER

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

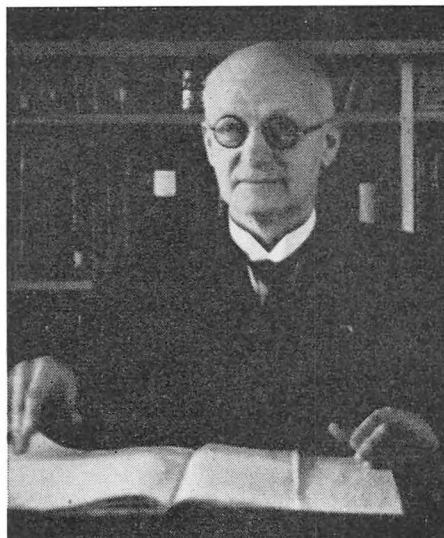
gennem
fyrretyve år

Af W. Christiansen

En dag i forsommeren 1924 bad seminarielærer Claus Eskildsen, om han måtte bringe nogle folkeminder, jeg på hans opfordring havde fået optegnet. Han agtede sammen med amtslæge, dr. Lausten-Thomsen at begynde udgivelsen af et månedsskrift, der foruden lokalhistorisk stof også skulle bringe folkloristiske småstykker.

På den fastsatte tid – den 1. juli 1924 – forelå det første hæfte, der foruden at indeholde en længere artikel af lærer Torp om »Ordningen af det offentlige Skolevæsen i de sønderjydske Landsdele«, en skildring af gamle gårde i Halk sogn af I. H. Byriel, en fremstilling om Oldfund og Stednavne af Svend Åkjær samt et digt af Martin N. Hansen også havde en

Seminarielærer Claus Eskildsen



rubrik »Samleren« med en opfordring til at indsende optegnelser om folkeminder og naturforhold.

På sine mange foredragsrejser i landsdelen, gennem en henvendelse til eleverne på seminariet og øvelsesskolens 8. klasser havde Claus Eskildsen fået en righoldig samling af folkelige overleveringer, og dette værdifulde stof, hvoraf meget stod i fare for at blive glemt, kom i en lang årrække til at præge bladets spalter, lige som det var med til at animere adskillige til at optage et indsamlingsarbejde i deres hjemstavn.



Amtslæge H. Lausten-Thomsen

Bladets holdertal kom vel ikke helt til at svare til forventningen. Jeg blev bedt om som »bladagent« at hverve abonnenter i de vestlige sogne. Tallet kom det første år op på 267. De efterfølgende fem år bragte dog en stigning til op omkring 400 holdere. Men da så tredivernes krise satte ind, og sparekniven i mangt et hjem skar udgifterne til aviser og tidsskrifter ned, blev dette blad også ramt.

»Skal vi standse udgivelsen af Sønderjysk Månedsskrift?«, lød sukket i et af hæfterne. »Det virker trættende i længden, når der altid drysser enkelte fra, uden at der melder sig erstatning«.

Der kom adskillige henvendelser om at fortsætte, og da der samtidig kom en glædelig tilgang, undgik tidsskriftet den truende bladdød.

Holdertallet er siden da gået støt fremad, og ikke mindst i dette jubilæumsår er der sket en betydelig forøgelse.

Det var Claus Eskildsen, der i 1922 på et bestyrelsesmøde fremkom med ideen om udgivelsen af dette hjemstavnshistoriske tidsskrift. Det var ham, der kom til at stå for tilrettelæggelsen af de enkelte numre og for ekspeditionen, og som den myreflittige og omsorgsfulde mand, han var, udførte han arbejdet med en beundringsværdig præcision.

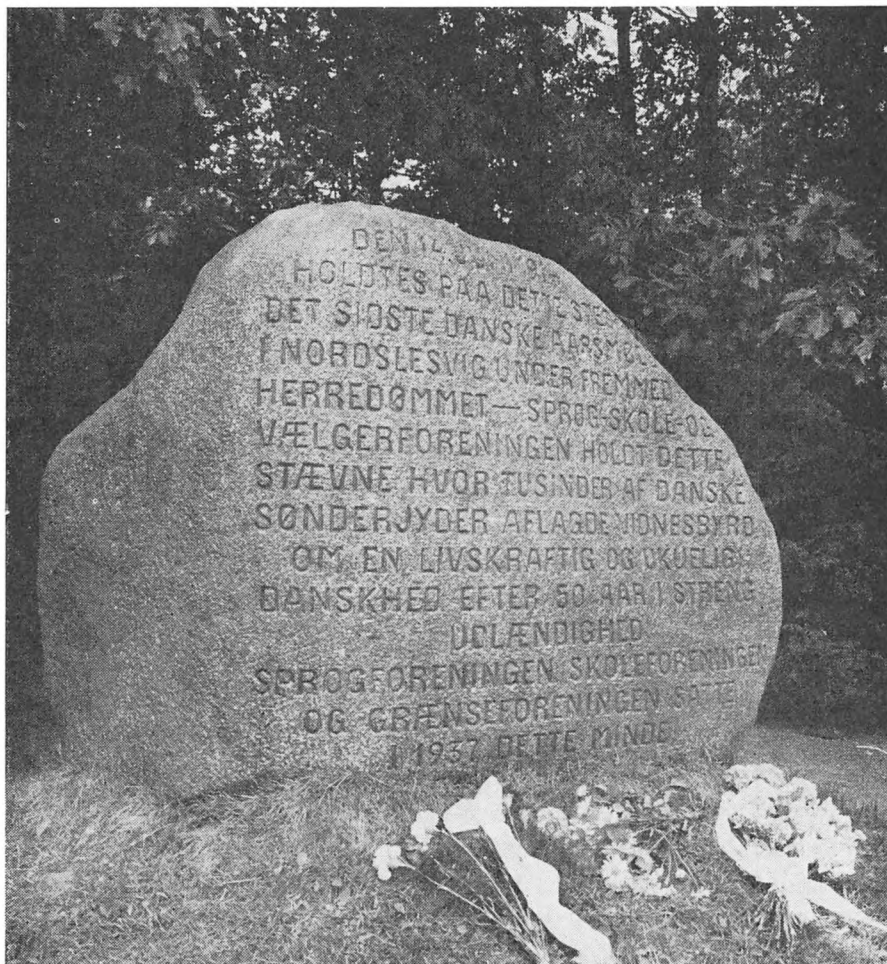
Efter 22½ års arbejde nedlagde begge stiftere af bladet deres hverv i 1947, og arkivar Peter Kristian Iversen og museumsinspektør Hans Neumann overtog redaktørposten, og for at få lidt mere føling med Sydslesvig blev viceskoleinspektør Christian Stenz i 1950 medredaktør.

I 1952 trådte jeg til, efter at Iversen året i forvejen havde trukket sig ud af redaktionen, og i 1961 nedlagde Neumann sit medarbejderskab. Året efter blev fru Inger Bjørn Svensson bedt om at indtræde i redaktionen, og fra og med dette nummer har hun påtaget sig det krævende hverv som redaktionssekretær, hvilket hidtil har været savnet.

Sønderjysk Månedsskrift er i de mange år udgået fra samme trykkeri, og hvad dr. Lausten-Thomsen skrev på 25-årsdagen for udgivelsen af bladet, at samarbejdet med den nuværende ejer (Th. Laursen) altid har været upåklageligt, har stadig fuld gyldighed, efter at brødrene Svend Åge og Børge Laursen efter faderens død i 1950 overtog den omfattende virksomhed i Tønder.

Fyrre år er en ikke ringe alder for et tidsskrift som Sønderjysk Månedsskrift, og når det er lykkedes at holde det gående, skyldes det såvel interesserede læsere som trofaste annoncører og ikke mindst den store stab af medarbejdere.

Mange af de ældre, der var med fra starten, er gået bort, nye er kommet til, og de flere tusinder af større og mindre bidrag, de mange hæfter har bragt, turde være et smukt vidne om, at landsdelens historie er et udtømmeligt skatkammer.



Den 14. juni 1964, på 50-årsdagen for det danske årsmøde i Haderslev, var der en lille højtidelighed i Mindelunden ved den sten, som blev rejst på 25-årsdagen for mødet tæt ved det sted, hvor talerstolen stod hin dag. Der blev nedlagt blomsterbuketter fra Haderslev by og amt, og borgmester Peter Olesen opridsede i en kort tale baggrunden for 1914-mødet, idet han sluttede med at citere det samtidige referat i Dybbøl-Posten, der er gengivet på næste side.

På stenens forside kan man læse:

DEN 14. JUNI 1914 HOLDTES PÅ DETTE STED DET SIDSTE DANSKE ÅRSMØDE I NORDSLESVIG UNDER FREMMEDHERREDØMMET – SPROG- SKOLE- OG VÆLGERFORENINGEN HOLDT DETTE STÆVNE HVOR TUSINDER AF DANSKE SØNDERJYDER AFLAGDE VIDNESBYRD OM EN LIVSKRAFTIG OG UKUELIG DANSKHED EFTER 50 AAR I STRENG UDLÆNDIGHED. SPROGFORENINGEN, SKOLEFORENINGEN OG GRÆNSEFORENINGEN SATTE I 1937 DETTE MINDE.

For få år siden blev der på stenens bagside indbugget et citat fra H. P. Hanssens tale:

VI HAR LIV TIL SAG OG KRAFT TIL KAMP. VI HAR TRO PÅ VOR FOLKESTAMMES FREMTID.

ÅRSMØDET

I HADERSLEV 1914

Det 13. danske årsmøde holdtes 13.–14. juni 1914 lige nord for Haderslev; »Dybbøl-Posten« skriver 13. juni: »Gennem en lille lystskov går man ind på en græsmark, hvor det store telt er rejst. – I en dalsænkning neden for teltet er der rejst en med grønt pyntet talerstol. Herfra skal der tales ved folkemødet i morgen aften, hvis da vejret tillader det«.

Søndagen bragte det herligste midsommervejr, og efter at Vælgerforeningens generalforsamling var afsluttet (Sprogforeningens og Skoleforeningens generalforsamlinger var afviklet om lørdagen), der var aflagt beretning om Jernfondet, og man havde vedtaget, at næste årsmøde skulle afholdes i Åbenrå, mens 1916-mødet, »når intet uforudset indtræffer«, skal henlægges til Sønderborg, besteg H. P. Hanssen talerstolen.

Stemningen under friluftsmødet, som blev årsstævnets egentlige oplevelse, fastholdtes af redaktør A. Svensson i disse linier (»Dybbøl-Posten« 15. juni 1914):

»Hernede i dalbunden stod nu i den solvarme sommerdag, mens en ganske svag luftning strøg hen over de omliggende marker, Nordslesvigs rigsdagsmand og talte under lydløs stilhed til en skare, der talte tusinder og atter tusinder. Om 7–8000, hvad der vel er det rimeligste, eller de fulde 10.000, som der også blev sagt bagefter, er ret ligegyldigt. Vi er forlængst nået så langt med deltagelsen i vore årsmøder, at et tusinde fra eller til ikke gør så meget. Men det var et hav af mennesker, der lejrede sig op ad skrænterne og fortsatte ud over dem, og der var en væld i sangen, et brag, da den tog fat, som var af mægtig og betagende virkning. Aldrig har i tiden efter 64 så mange danske nordslesvigere været samlede til møde som her på een gang, aldrig har bifaldsråbene tordnet taleren i møde som her, og aldrig er der vel talt bedre end ved denne lejlighed. Med en beundringsværdig kraft og klarhed talte H. P. Hanssen her i omkring ved en time, og hvert ord, han sagde, nåede ud over den praktisk talt talløse tilhørermængde. Og hvert ord fængede. Den stejle trods, den stolte bevidsthed om egen styrke, den ætsende satire og den vækkende ild, der skiftevis prægede den stort anlagte tale, alt fandt tonende sangbund, alt blev lynsnart forstået. Her sad et folk løftet af sin førers tale, ud over hverdagen,

ind i et af de store øjeblikke med »fortid og fremtid i hob for dit syn«, her stod en mand, båret af sit folk frem til det største, frem til at være tolk for deres tanker og længsler, dets livsmod og livsvilje. Her fandt, tit hvasse uvenner i gæringsår og brydningstider, det ene danske sind det andet, kampviede til samme sag, lykkeviede til samme sejer«.

»Dannevirke« skrev (15. 6. 1914) om H. P. Hanssens tale:

»— en af de bedste politiske taler, der nogen sinde er blevet holdt i Nordslesvig, både med hensyn til form og indhold. Sidste del af talen holdtes med en usædvanlig kraft og varme, der fuldstændig rev tilhørerne med sig«.

H. P. Hanssen sluttede sin tale med:

Vi har megen virketrang, vi har kræfter nok til vor rådighed. Administrationen har lukket os ude fra selvforvaltningen overalt, hvor det er muligt. Men her gælder ordet: De sten, administrationen vragede, er blevet til hovedhjørnestenen i vore landet omspændende organisationer. Og vi har endnu sten, hjørnesten og hovedhjørnesten, nok til fortsat byggearbejde. Vi er en ældgammel, men endnu sund og livskraftig folkestamme. Vi har mer end tusindårig odelsret her, hvor vore fædres ben hviler i brune kæmpehøje, og hvor vi bor og bygger (Hør! Hør!). Og som vor kamp mod stormfloden sydfra går langt tilbage i tiden, således vil den også strække sig langt ind i fremtiden (stærke hør-råb). Thi vi har liv til sag og kraft til kamp. Vi har virkelyst og virketrang. Vi har varme og begejstring. Vi har tro på vor folkestammes fremtid (stormende hør-råb). Og derfor vil vi som svar på vore modstanderes larmende sejrsfester tilråbe dem slutningsstroferne af det storslåede digt, som Hostrup for 50 år siden skrev til fjenden:

*Du kan vel kro dig af døgnets kår
og af sejren, de har dig skabt.
Men du fører en kamp imod tusinde år,
og i den har du visselig tabt.*

Efterslæt til årsmødet 1914 i Haderslev

Af Olav Christensen

I 1914 skulle det danske årsmøde afholdes i Haderslev, og Vælgerforeningen for Nordslesvig overdrog Kommunalforeningen, der var oprettet i 1869 og indtil 1910 havde virket som Vælgerforeningens lokalforening i Haderslev, at tilrettelægge mødet. I den anledning samledes foreningens

bestyrelse og distriktsforstandere med Vælgerforeningens tilsynsråds stedlige medlem – det var direktøren for Slotsvandmøllen Laurentius Christensen – og dennes stedfortræder samt ni andre borgere for at forberede arbejdet.

Der blev på mødet nedsat et indkvarteringsudvalg med bogholder Chr. Aagaard som formand, et bespisningsudvalg med vinhandler Johann Frederik Wartho som formand og et trafikudvalg med forretningsfører Thorvald Møller som formand samt et centraludvalg, der kom til at bestå af Kommunalforeningens bestyrelse, redaktør Anders Lebeck, værkfører Peter Mink, redaktør Nicolai Svendsen, rentier Laur. Ankersen og købmand Waldemar Schmidt samt de tre udvalgs formænd. Formanden for Kommunalforeningen, redaktør Lebeck, blev samtidig formand for dette hovedudvalg.

Den 29. april afholdtes et nyt møde på Højskolehjemmet, hvor årsmødets dagsorden blev fastlagt. I dette møde deltog foruden hovedudvalget tre repræsentanter for Vælgerforeningen, J. N. H. Skrumsager, København, Martin Simonsen, Flovt, og Peter Grau, Pøl, en repræsentant for Skoleforeningen, H. Jepsen Christensen, Høgsbro, og en repræsentant for Sprogforeningen, kaptajn Fischer, Åbenrå. Ved mødet blev Anders Lebeck valgt til årsmødets formand.

I Kommunalforeningens protokol, der findes i Haderslev Byhistoriske Arkiv, giver Anders Lebeck en kort redegørelse for det forberedende arbejde, og han skriver her, at »der var et godt samarbejde forud for årsmødet«, men der synes dog ikke at have været udelt tilfredshed med hovedudvalgets sammensætning og arbejde. Utilfredsheden kom til udtryk i følgende brev:

Haderslev, d. 24. Juli 1914.

Hr. Redaktør A. Lebeck,

Formand for Kommunalforeningen.

Den gang, der skulde træffes Forberedelser til Aarsmødet, var det vist den almindelige Mening – i al Fald havde jeg tænkt mig en saadan Ordning – at der burde træde et Udvalg sammen, bestaaende af Kommunalforeningens Bestyrelse, Medlemmer og Stedfortræderne af Vælgerforeningens Tilsynsraad samt Vælgerforeningens Tillidsmænd i Haderslev. Desuden burde Medlemmer og Stedfortrædere af Tilsynsraadet fra nærmeste Omegn have haft Opfordring til at tiltræde. Der vilde paa den Maade være skabt et Udvalg af passende Sammensætning og Størrelse.

Kommunalforeningens Bestyrelse – eller vel nærmest de ledende Medlemmer indenfor Bestyrelsen – dannede jo imidlertid et Udvalg, Centralkomiteen, hovedsagelig bestaaende af Bestyrelsen selv. Man forbigik aldeles Stedfortræderne og Tillidsmændene i Haderslev By samt alle Vælgerforeningens udenbys Mænd. Kun tilbød man at protegere mig ind i Komiteen.

Det kan nu bebrejdes mig, at jeg ikke straks protesterede imod denne Ordning. Jeg gjorde det imidlertid ikke, fordi jeg al Tid har undgaaet alt, hvad der i fjerneste Maade kunde ligne en Opposition imod Kommunalforeningen, og jeg kan ogsaa tilføje, at jeg den Gang ikke antog, at Kommunalforeningens Bestyrelse vilde bruge sin numeriske Overvægt til at reducere de andre Medlemmers Bevægelsesfrihed til et Skin.

Som Forholdene har udviklet sig og for at forebygge fremtidige Misforstaaelser, der næppe kan gavne eller være behagelige for nogen af Parterne, anser jeg det for rigtigst herved at udmelde mig som Medlem af Kommunalforeningen.

Selvfølgelig vil jeg i Fremtiden som hidtil i enhver Henseende støtte Foreningens Virksomhed, og det Beløb, jeg hidtil har betalt som Kontingent, er jeg villig til fremdeles at yde som Bidrag.

Ærbødigst

L. Christensen

Lebecks lille oversigt viser ganske vist, at hovedudvalgets sammensætning må have været godkendt af de tre nationale foreninger, Vælgerforeningen, Skoleforeningen og Sprogforeningen, som i fællesskab afholdt årsmødet, men vi forstår alligevel meget vel direktør Christensens utilfredshed. Han synes som Vælgerforeningens stedlige medlem af tilsynsrådet at skulle have været selvskrevet som medlem af hovedudvalget, så meget mere som han, der senere fra 1922 til sin død den 4. februar 1929 var Haderslev bys borgmester, var kendt for sin redelighed og ubestikkethed.

Der er derfor næppe tvivl om, at der har været visse gnidninger. Det er i denne forbindelse værd at lægge mærke til, at Lebeck overhovedet ikke omtaler direktør Christensens medlemskab af hovedudvalget, hvilket måske kan vise, at Kommunalforeningen har benyttet sig af sit flertal.

Lebeck har svaret direktøren ganske kort, hvad der fremgår af følgende koncept, som er nedkradset på dennes brev:

Haderslev, den 27. Juli 1914.

Hr. Direktør Christensen.

Modtagelsen af Deres Skrivelse af 24. ds. med Udmeldelse af Kommunalforeningen stadfæstes hermed. Paa det næste Møde skal jeg bringe det til Bestyrelsens Kundskab.

Ærbødigst

Anders Lebeck.

Direktør Christensens brev er næppe blevet fremlagt på et bestyrelsesmøde, idet mødet i april tilsyneladende har været det sidste. Kommunalforeningens protokol slutter i alt fald med Lebecks korte udaterede efterskrift om arbejdet med tilrettelæggelsen af årsmødet samt et tre-liniers referat af selve mødet. Den 1. august var Verdenskrigen en kendsgerning, og med den gik alt dansk foreningsarbejde i grænselandet i stå. Da arbejdet atter kunne genoptages, havde Kommunalforeningen udspillet sin rolle.

BARKMØLLEGADE

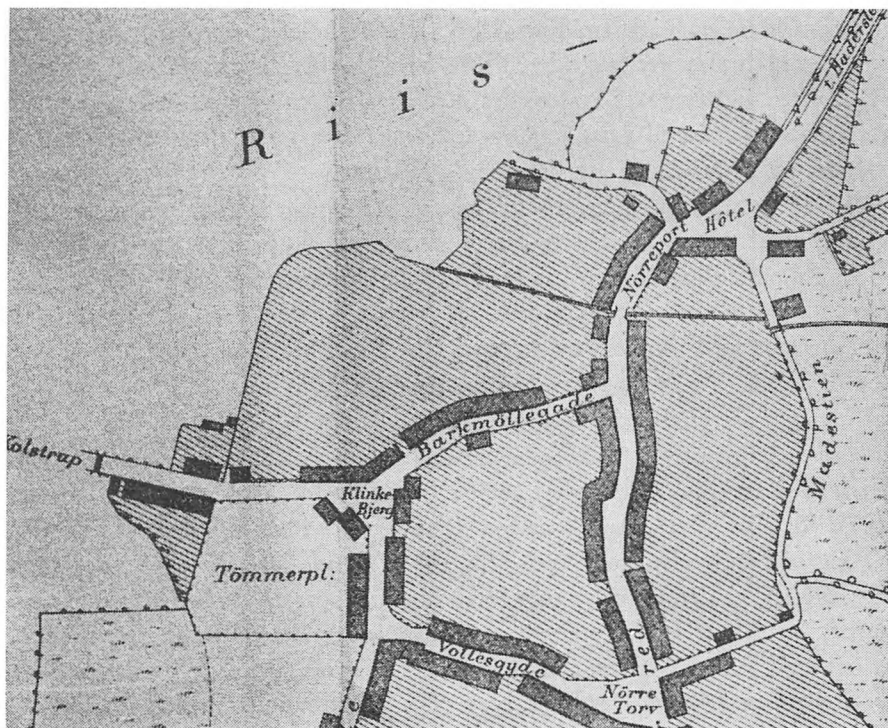
Af Hans Worsøe

Om de fleste åbenråske gadenavnes oprindelse og betydning ved man ret godt besked – f. eks. at Wollesgyde har sit navn efter rådmænd, skipper og borgmester den navnkundige Oluf Rudbeck, og at Klingbjerg vidner om et længst forsvundet teglværk. Om enkelte navnes herkomst næres tågede forestillinger – således f. eks. at Jomfrugangen skulle have sit navn, fordi »byens jomfruer« – skøgerne – skulle have haft deres tilholdssted der. Dette er imidlertid ganske forkert, og det af to indlysende grunde: for det første havde skøgeuvsenet sin blomstringstid i middelalderen, og på det tidspunkt eksisterede jomfrugangen ikke. Det gjorde den stadig ikke, da Johan Meyer tegnede sine berømte kort midt i 1600 tallet, og myndighederne forlængst havde ladet bødlerne følge skøgerne til porten. Og for det andet er Jomfrugangen et stræde mellem andre ejendomme – det er ikke en gade, hvor der bor folk.

At oprindelsen til navnet »Barkmøllegade« har været en mølle, der anvendtes til at findele bark til garvning, har man altid kunnet enes om, men tidspunktet for denne mølles eksistens har været omstridt. Selv den meget kyndige Thomas Ries fører møllen et halvt hundrede år for langt tilbage, og så er sagen dog den, at man næsten på dato kan angive dens levetid.

Barkmøllegade svinger fra den nordligste ende af Ramsherred mod vest op ad Klingbjerg. På Meyers kort bærer gaden selv navnet Klingbjerg, og på kortet i Pontoppidans Atlas bærer den blot navnet »gaden, der fører op til Klingbjerg«. Efter Ths. Ries har den i folkemunde haft navnet »Peter Kliplevsyde« efter en Peter Kliplev på den hertugelige teglgård. Denne der en forveksling med den i 1654 afdøde Paul Kliplev i Ramsherred. Det forekommer troligt, at han kan have givet navn til gaden, idet dens sydside udgjordes af baggårdene fra Ramsherred og Klingbjerg med haver, stalde og lignende.

Gadens nordside har, så langt man kan følge den tilbage, været bebygget og beboet af håndværkere og søfolk, de grundlæggende bestanddele af byens befolkning i ældre tid. Af husene på denne side tiltrak især det nu forsvundne nr. 10 sig opmærksomheden, ja endog i en sådan grad, at det er afbildet og beskrevet både i bogen »Kleinstadtbilder aus Apenrade«, som Kunstindustrimuseet i Flensborg udgav i 1909, og i Engqvists bog »Sønderjyske byer« fra 1951. Sidstnævnte skirver: »Gavlkvisthuset Barkmøllestræde 10 viser os, hvor ubesværet man klarede det problem at lægge



Den nordlige del af Abenrå efter kort 1862 i Trap: Slesvig. Barkmøllegade har sin nuværende krumning og på sydsiden ligger kun én bygning, der er opført på den gamle barkmølles plads.

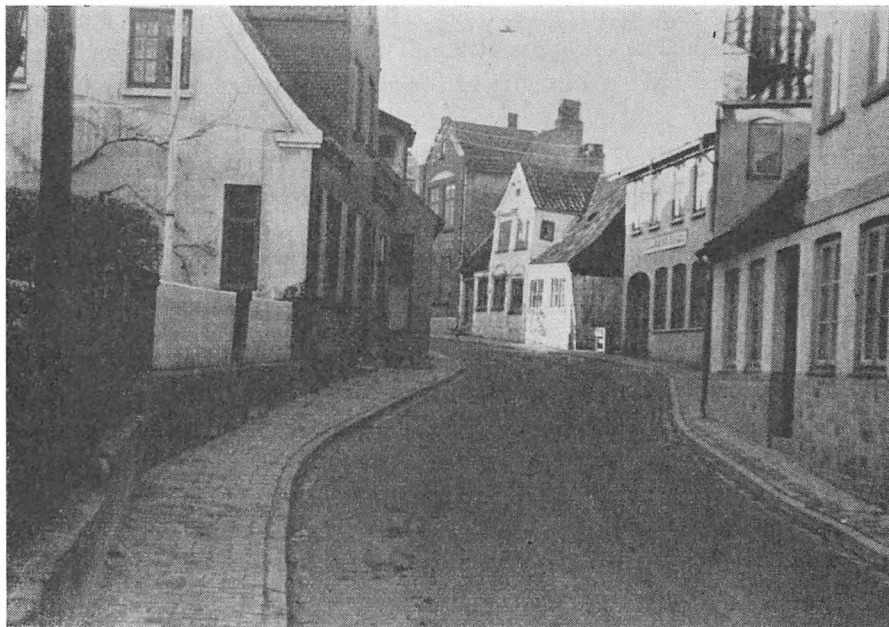
et hus i en stærkt faldende gade. Som det ses, har man i det store og hele ladet sokkel og gesims følge gadeplanet, mens gulvene og hermed vinduerne i husets to små lejligheder er forsat for hinanden«. Denne forklaring slår imidlertid ikke til, for en gennemgang af de gamle skøder og brandtaksationsprotokoller viser, at det simpelthen drejer sig om to ældre huse, som imellem 1744 og 1754 af ejeren, snedker Christian Hansen, hvis sammenslyngede initialer sås på gavlen, var blevet bygget sammen og forsynet med stræbepiller, gesimsers etc. Huset vedblev da også at rumme to adskilte lejligheder. Som huset stod før nedrivningen i 1963 var det ikke længere nogen pryd for gaden, men man har lov til at beklage, at det fik lov til at komme så vidt.

Betrakter man de gamle kort, vil man opdage to ting: dels at gadens sydside næsten var ubebygget, og dels at knækket midt på gaden var noget skarpere end i dag. Dette hang sammen med, at ejeren af det nuværende Ramsherred 4 – da et 8 fags gavlhus – bager Johan Christian Juhl havde anbragt sin staldbygning der, hvor der nu er en damefrisørsalon (nr. 5), blot altså et stykke længere fremme. Denne sydsidens eneste bygning bliver i den sidste trediedel af 1700-årene erstattet af et trefags bindingsværks-

hus, som blev lejet ud. Imidlertid brændte det eller blev nedrevet i 1798, og Åbenrå Skomagerlaug, der i 1801 havde fået koncession, opførte i 1802, efter at have fået koncession dertil, en barkmølle på stedet; dermed har vi oprindelsen til gadens navn den dag i dag, selvom møllen forlængst er forsvundet. Med den gik det nemlig således:

Da barkmøllen anlagdes, indgik samtlige skomagermestre på en forpligtelse til at benytte den, idet man regnede med en ikke ubetydelig besparelse i forhold til tidligere, hvor man måtte lade sin bark male ude. Møllen, der var indrettet som hestemølle, blev drevet for laugets regning, og der var kun ansat en arbejdsmand til at passe den. En mester fra laugene vejede dog den afleverede bark og førte regnskabet. Malingen betaltes efter vægt, og tab og gevinst skulle deles af laugets medlemmer. Gevinsten havde man nok været villig til at dele, men da der meget hurtigt viste sig tab, kneb det med offerviljen. Allerede i 1804 måtte man for at udnytte kapaciteten og få lidt ekstrafortjeneste søge om tilladelse til at benytte møllen til fremstilling af boghvedegryn. Sagen blev sendt til udtalelse i magistraten, men på trods af, at denne ivrigt støttet af arveforpagterne af byens møller frarådede, at tilladelsen blev givet, meddelte Tyske Kancelli dog i sept. 1804, at det stod laugene frit for at indrette en grynmølle uden særlig koncession, hvilket da også skete. Det hjalp bare ikke på økonomien, og det blev efterhånden sådan, at nye mestre for at blive optaget i laugene måtte betale et ikke ubetydeligt indskud i møllen. Omsider gav man op, og i 1829 blev møllen solgt. Dens bygninger, der i 1802 var blevet vurderet og beskrevet som følger, blev indtil 1848 anvendt som vognremise. Men i sine velmagtsdage havde barkmøllen følgende udseende: Barkmøllehuset bestående af 5 fag træværk med undtagelse af den vestre ende, der er af brandmur, vurderet til 650 mk., selve mølleværket af sten, jern og træ: 1200 mk., ialt 1850 mk., altså ikke nogen ubetydelig investering. I 1848 ejedes grunden af Chr. Petersen Ulderup, og da han i febr. måned ville opføre et nyt hus på stedet, tilbød byen »da den såkaldte barkmøllens bygning med et skarpt hjørne ragende frem i den i forvejen meget krumme og smalle gade« mod en erstatning på 50 r. courant at overtage en strimmel jord, således at bygningen blev rykket noget tilbage. Dette gik ejeren ind på, og hermed fik gaden sin nuværende facon.

For skomagerlaugets vedkommende kom der imidlertid et lille efterspil. Da der ikke fandtes andre barkmøller i 3–4 miles omkreds, havde laugene på samme møde, hvor nedlæggelsen af barkmøllen var blevet besluttet, vedtaget at slutte en fælleskontrakt med Jørgen Bruhn på Nymølle, der med den fremtidige formaling af skomagerens bark for øje ville lade en barkmølle indrette der. Som betingelse havde Jørgen Bruhn stillet, at laugene hæftede for de enkelte medlemmer, og at alle medlemmer var forpligtede



Barkmøllegade fotograferet mod vest 1950. Midt i billedet på gadens nordside ses den nu nedrevne ejendom No. 10 og skråt overfor på modsatte side den fremspringende bygning på barkmøllens plads. (Åbenrå bys fotoarkiv).

til at benytte hans mølle. Også det blev vedtaget, men medens nedlæggelsen af barkmøllen var blevet vedtaget enstemmigt, var der én stemme imod de to andre forslag. Det var den iltre fynbo Niels Jacob Møller fra Fåborg, som i 1825 havde taget borgerskab, og som nu nægtede at indordne sig. Mødet blev overværet af laugets patron borgmester Schow, der nu formandede Møller om, at han som medlem af lauget måtte rette sig efter dets flertalsvedtagelser. Møller protesterede igen og hævdede, at det ikke kunne være noget laugsanliggende. Han anførte videre, at han omgikkes med planer om selv at anlægge en barkmølle og tilbød laugets at tegne kontrakt med ham. Dette blev dog afslået, og den 9. marts 1829 undertegnede oldermanden kontrakten med Jørgen Bruhn. Trods tilsigelser viste Møller sig ikke mere ved laugets sammenkomster.

For Møller var det nu blevet en principalsag, og da magistratens kendelse d. 3. juli går ham imod, appellerer han sagen til overretten, der imidlertid henviser den til statholderens afgørelse. Det er interessant at sammenligne de to indlæg i sagen. Møller skildrer, hvorledes velstanden blandt byens skomagere i forvejen er lille, men at den vil blive meget mindre, hvis tvangen gennemføres. Til slut lægger han sagen op i det principielle plan: det er ikke afgørende, hvor mange der protesterer, det afgørende er, om laugene kan disponere over medlemmernes privatformue og udøve tvang

med hensyn til indkøb af råmaterialer. Heroverfor står magistratens indlæg til forsvar for dens afgørelse af 3. juli og dermed til forsvar for laugets. Redegørelsen er i høj grad usaglig og former sig nærmest som et personligt angreb på Møller. Et par citater vil vise det: for at forskønne sine motiver har Møller meddelt, at han vil anlægge en hestemølle, hvilket hans formuesomstændigheder ikke tillader. Alt, hvad han har foretaget sig, er, at han har anlagt en keglebane, hvor han tilbringer tiden med at spille kegler. Et andet sted kaldes hans plan latterlig. Hvis laugets forslag blev gennemført, ville det være en fordel for alle – og dette burde ikke kunne forhindres af en enkelts hævngrønhed og praleri(!) og så fremdeles.

Den 31. okt. 1829 forelå afgørelsen under henvisning til forordningen af 6. nov. 1827 om læderforarbejdning: magistratens kendelse blev ophævet, og det pålagdes den at erstatte Møller hans udgifter i forbindelse med sagen; Møller var ikke bundet af laugets afgørelse i dette spørgsmål, og det stod enhver frit for at anlægge en barkmølle og at lade sin bark formale, hvor han ville.

En ny tid var på vej. Forhåbentlig har Møller fejret dagen med en ekstra pot kegler.

Kilder: Åbenrå byarkiv, sager vedr. skomagerlauget, pk. 179, LA, Åb.

Sommerfuglejagt på alle fire

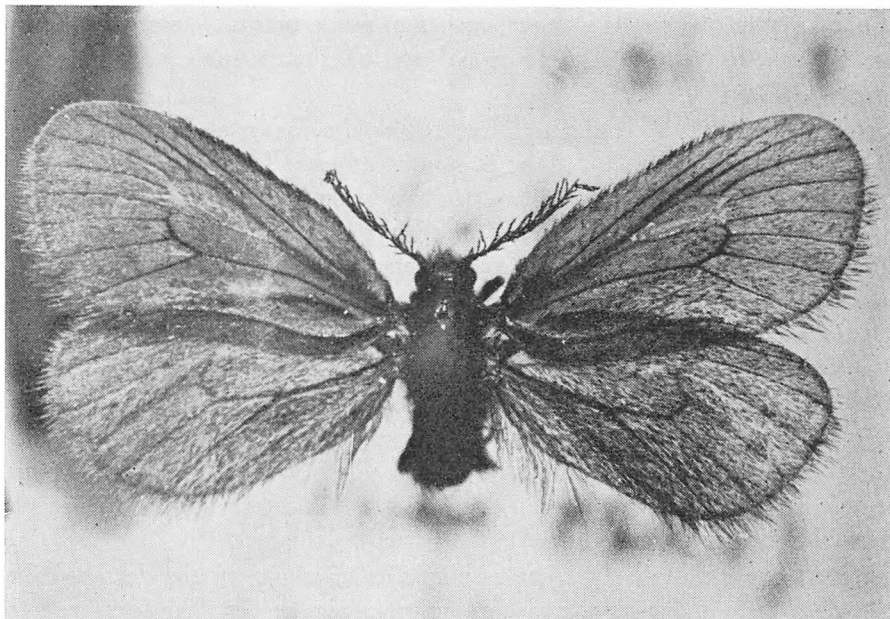
Af seminarielærer Ole T. Rich

Hvem tænker på, hvor mange forskellige sommerfugle, der året igennem flyver rundt her i landet? Og hvem tænker på, at nogle af disse arter er så stedbundne, at man f. ex. bliver nødt til at tage til Bornholm efter *C. lactucae*, hvis man vil eje sådan en fyr?

Der findes også et antal sommerfugle, som man kun kan træffe i Sønderjylland, f. eks. findes *E. polygrammata*, der desværre ikke har noget dansk navn, kun i Frøslev mose, men Sønderjylland er den del af landet, hvor man ved mindst om de dyr, der findes.

Vi plejer at dele landet i en østlig, vestlig, nordlig og sydlig del. Den østlige del består af Bornholm og Lolland-Falsters østkyster samt den østlige del af Sjælland; den vestlige del af landet dækker Vestjylland; den nordlige er Nordsjælland og Nørrejylland og den sydlige er de sydlige kyster af Lolland-Falster og Fyn samt Sønderjylland.

Denne opdeling skyldes, at det dyreliv, vi har i dag – det gælder både for insekter og større dyr – er betinget af den indvandring, der fandt sted



Epichonopteryx pulla har ikke noget dansk navn, men det er heller ikke nødvendigt. Hannens vinge-fang er omtrent én centimeter, og skulle nogen tilfældig møde det lille, sjældne dyr ude i naturen, vil benevnelsen »myg« sikkert fuldt ud dække hverdagens krav. Hunnen har man endnu mindre brug for et navn til, for den ser man simpelthen ikke.

efter den sidste istid, og i alt fald for sommerfuglenes vedkommende er denne indvandring slet ikke afsluttet endnu. Af de indvandrede dyr er langt de fleste kommet fra sydøst og derfor især fanget på Bornholm og Lolland-Falster. Enkelte er kommet direkte fra øst og tages, når de »springer over« Øresund og lander i Nordsjælland; kun ganske få er rykket vestfra nordpå og fanget i landets sydlige dele. Da enhver samler af sommerfugle ved dette, har det naturligvis været mindre fristende for samlerne at bruge tiden hernede, så man kan vistnok samlermæssigt set betragte Sønderjylland som ret underudviklet. Samtidig må man tage i betragtning, at samlerne ofte har den uvane at tage til de steder, hvor man i forvejen ved, at det-eller-det dyr kan fanges, så alt dette har bevirket, at bortset fra de fastboende har kun ganske få samlere gjort noget ud af vor landsdel, og vi har hernede kun ganske få kendte fangststeder.

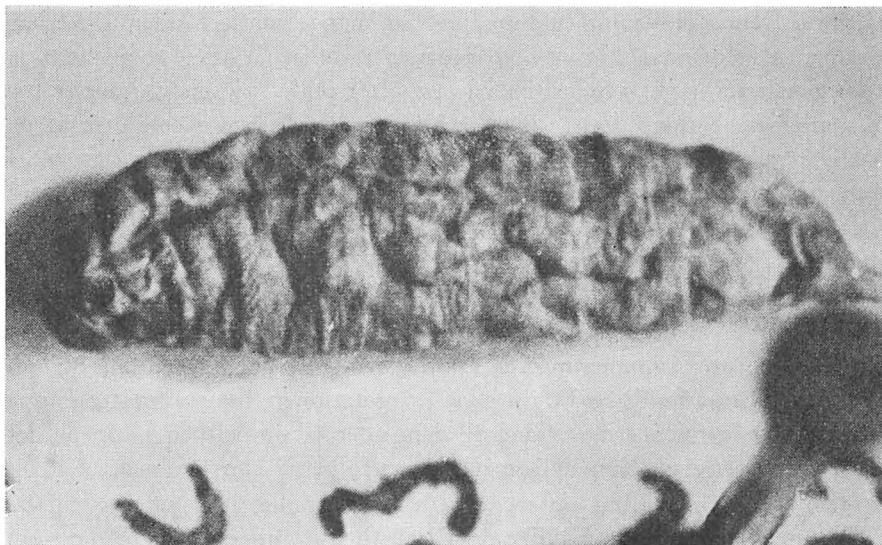
Da jeg i 1960 flyttede til Haderslev, glædede jeg mig over, at tingene var som ovenfor beskrevet, idet jeg syntes, det måtte være spændende at komme til et så relativt u-udforsket område, hvor man måtte have mange muligheder både for at finde nye givende lokaliteter og også for at finde arter, som man måske ikke havde ventet, idet man må huske på, at der er samlet sommerfugle i Danmark i flere hundrede år og den gamle indstilling at søge de kendte lokaliteter vel efterhånden har sat sig så fast, at Sønder-

jylland næsten var gået i glemmebogen som samlerområde – som sagt bortset fra enkelte trofaste samlere og enkelte lokaliteter, skabt af disse samlere.

I årene siden 1960 er det imidlertid lykkedes for os at fange så mange sjældnere arter, at vi for alvor begynder at gøre landsdelen kendt; for hvert år, der går, får vi også flere og flere besøge af samlere fra andre dele af landet, der kommer efter de dyr, vi har her, en udvikling, vi kun er interesserede i skal fortsætte, idet der derved skaffes ny viden om denne del af landet og dens fauna. Vi har endnu tilgode at fange nye arter for Danmark her – det skal nu nok komme – men vi har i løbet af de sidste 3–4 år opnået at gøre stednavne som Styding skov, Damende, Vesterskoven, Hyrup skov og Abkær mose kendte som gode lokaliteter blandt samlere landet over. Jeg skal måske her indskyde, at vi i Danmark har ca. 700 forskellige større arter, og af disse er kun knapt 100 dagflyvere, så vil man se lidt mere til dyrene, må man begive sig ud i nattens mørke eller se på dem, der tumler sig om sommernattens tændte lamper.

Livets mangfoldighed er rent utrolig: Der er sommerfugle, der er skabt til at klare sig under polarkredsen – at tænke sig, at alvorlige forskere har udkastet den hypotese, at en af årsagerne til, at Leif den Rødes kolonisation i Grønland gik til grunde, var, at en bestemt lille sommerfugls larve bredte sig voldsomt i undergangens årtier og åd så store mængder af den sparsomme græsvækst, at kreaturerne ikke kunne få nok. Eller at der er sommerfugle, hvis larver ikklæder sig en dragt af pinde og strå som camouflage, dette er der forøvrigt en hel række arter, der har til fælles. Gruppen hedder Psykiderne, og vi har her i landet af disse dyr 14–15 forskellige arter, af hvilke alle de mere sjældne især findes i Sønderjylland, og den, man hidtil har regnet som den sjældneste, lever udelukkende hernede, dvs. den er ialtfald indtil nu kun fundet her. Dette lille dyr, det har et vingefang på 11–14 mm, hedder *Epichonopteryx pulla*. De første eksemplarer af dyret – 8 hanner ialt – blev fundet i 1952 i Stensbæk plantage. Siden 1952 har flere samlere jagtet dette lille sjældne dyr ude i lyngbakkerne med større eller mindre held.

Jeg må hellere her give et par generelle oplysninger om Psykide-gruppens arter: I denne gruppe er kun hannerne vingede, mens hunnerne er vingeløse, oftest uden ben, øjne eller følehorn, altså næsten som omkravende eller omvrikkende ægsække. Hunnerne lægger efter parringen deres æg, og ud af æggene kommer der nogle ganske små larver – knapt 1 mm lange – der som det første de gør i deres nye tilværelse går i gang med at spinde sig en ganske lille sæk af forskelligt materiale, til at begynde med bruger de moderens sæk; senere spinder de sækken af en slags grov silke, hvori de indspinder små græsstrå, lyngstumper o. lign. – pulla bruger til sækmateriale næsten udelukkende visne græsstrå og en enkelt gang et styk-



Pulla-hunnen lever sit korte og for os at se lidt triste liv bag hjemmets skærmende, selvbyggede vægge. Hendes første livsopgave er at bygge en sæk, og i den sæk lever hun, i den lægger hun sine æg, og i den dør hun. Hun kan ikke kigge ud i verdenen, for hun har ikke øjne, hun kan ikke gå en tur, for hun har ikke ben, og hun kan heller ikke flyve, for hun har ikke vinger. Man må håbe, hun heller ikke har hjerne, så hun ikke er sig sin lod i tilværelsen bevidst.

ke bark fra en lynggren. I denne sæk opholder larven sig hele sin larvetilværelse igennem og gør så sækken større og større, efterhånden som den selv vokser. For nogle arters vedkommende varer larvetilværelsen to, for andre kun eet år. Inde i sækken forandrer larven sig også – efter at have vendt sig om – til næste stadium, puppe, og er dyret nu en han, skydes puppen næsten helt ud af sækken, inden dyret klækkes, bliver til en »voksen« sommerfugl. Er der derimod tale om en dame, bliver hun i sækken også efter klækningen. Når en han nærmer sig til parring – man ved intet om, hvordan hun opfatter dette – strækker hun sig så langt ud med »hovedenden« som hun kan, og parringen finder sted ved, at hanne stikker sine kønsorganer, som i forhold til hans størrelse er fantastisk lange, ind i sækken til hende. Efter parringen lægger hun sine æg inde i sækken, hvorefter hun lader sig falde ud som et fladtrykt komma, dør – hvorefter hele historien gentager sig.

Alt dette vidste man intet om så sent som i 1962, da man indtil da kun havde fanget hanner, når de fløj lavt henover græsset i Stensbæk, men i 1962 var heldet med mig, idet jeg en eftermiddag var i Abkær mose for at finde en anden Psykide. Denne fandt jeg ganske vist ikke, til gengæld fik jeg fat på en mærkelig sæk, og ud af den kom landets første i fangenskab klækkede pulla-han. Nu skal her indskydes, at man – hvis man læser om pulla i dansk eller udenlandsk faglitteratur – vil få at vide, at pulla lever

på græs. Denne oplysning har medført, at mange samlere siden 1952 har fået næsen fyldt med vejstøv i en forgæves kravlen på alle fire gennem de store græsstrækninger i Stensbæk på jagt efter pulla-sækken; thi det er for en samler et ubetinget ekstra-plus at have landets første eksemplarer af en art. Den sæk, jeg fandt »ved en fejltagelse« i Abkær mose, sad på en lynggren, og derefter var det jo ikke så svært at slutte, at det slet ikke var i græs, men i lyng, at dyret skulle søges; vi fandt da også nogle flere sække samme år.

I fjor gik vi så for alvor igang med at søge sækken, og vor søgen gav resultater over al måde, idet vi fandt ca. 150 sække, ligesom det lykkedes mig ude i naturen sammen med en samler fra Århus at finde en han og hun i parring. Denne fandt sted dybt nede i vegetationen, hvor vi måtte klippe os forsigtigt igennem græsset ned til dem, idet vi simpelthen klippede det visne græs bort efter hannen, som vi kunne følge på hans vej ned.

Hele dyrets udvikling oplevede vi så herhjemme, idet jeg tog ca. 50 sække med hjem for at få tilfredsstillet min og andres nysgerrighed om dyret. Vi sad f. ex. i to døgn for at følge en han fra det øjeblik, han klækkede, til han døde af »alderdom« efter 48 timers forløb; der var jo ingen, der havde vidst noget om dyret før, så de timers vågen tog man med glæde. Hele udviklingen fik vi også fotograferet i farver, idet en kollega lagde apparat og en masse tålmodighed til. Nu ved vi også, at pulla i alt fald her i landet tager to år om sin udvikling fra æg til fuldt udviklet sommerfugl, og at larven det første år æder græs, mens den det andet lever af lyng.

Ja, jeg er nok klar over, at det måske virker lidt mærkeligt på »almindelige« mennesker, for hvem en sommerfugl er en sommerfugl – men prøv alligevel at sætte Dem i den situation, at De som vi sidder og iagttager et dyrs udvikling vel vidende, at De er det første menneske på denne jord, der oplever dette. Vi synes, det er fascinerende.

Nu ved De i alle tilfælde, hvad disse løjerlige mennesker foretager sig, som De måske træffer en dag kravlende rundt på alle fire i lyngen i Stensbæk plantage, mens de ser ud, som om de søgte efter en tabt 5-øre.

Det er egentlig svært at begrænse sig, når man først for alvor går løs på at snakke om sin kæphest – et andet godt fund hernede gjorde jeg i eftersommeren 1961 i Vesterskoven lige nord for Haderslev. Det drejede sig om en sommerfugl ved navn *L. cuculla*. Den fanges jævnt almindeligt på Sydhavsøerne, Lolland-Falster og Møn og de sydligste dele af Sjælland; den er i de seneste år også taget i enkelte eksemplarer på Sydfyn, så der var jo tegn på, at den var på vej vestover i landet. Derfor var det alligevel en glædelig overraskelse, da det første jyske eksemplar sad på lagenet. Siden har vi fanget flere af dem her i Haderslevs opland, ja, endda en i min have, så den er altså i løbet af få år blevet fastboende på disse kanter – eller måske har den været her i længere tid og blot ikke blevet opdaget før.

Som sagt, det er svært at holde op, når man først er begyndt, men dette vil vel så udvikle sig til en oprensning af artsnavne, som alligevel næppe vil betyde ret meget for andre end samlere. Jeg bør måske i stedet for at servere en række navne på sjældenheder, som vi har fundet, sige, at aften- og naturene er vidunderlige, det er dejligt at stå over for et godt dyr, men det er så sandelig mindst lige så dejligt blot at være ude i naturen, som vi jo som regel har fuldstændigt for os selv på den tid af døgnet, hvor vi færdes, idet vi da kun deler skovene med skovens egne dyr; vidste De, at den sjældne gulbrystede skovmår lever i Styding skov, hvor den en enkelt aften underholdt mig i godt en halv time med en blanding af nysgerrighed og gymnastiske krumspring? Vi møder grævlingen: En aften fulgtes jeg i alt fald 500–600 meter med en venlig grå fyr ud ad landevejen gennem Draved skov, en anden aften blev jeg direkte trådt over tærerne af en i Vesterskoven, en som sandsynligvis var lige så forskrækket over at se mig, som jeg egentlig var – efter at være blevet klar over, at den skygge, der strøg forbi, havde været en grævling. Eller vi får besøg af ræven, som absolut tager førsteprisen blandt de nysgerrige – skade, at vi nu måske skal til at se på Mikkkel med andre og forsigtigere øjne, hvis han virkelig har bragt hundegalskaben herover.

Endelig skal jeg ofre et par ord på betydningen af vort samleri: For det første er der den rent personlige glæde ved at dyrke en uhyre interessant hobby, en glæde der efter min mening forhøjes, både fordi Sønderjylland byder de store muligheder, men også og ikke mindst fordi man bliver modtaget overmåde venligt de forskellige steder, hvor vi gerne vil stille vore lamper op. Dernæst er der den uomtvistelige udvidelse, vi er med til at skabe i vor videnskabs kendskab til landets fauna, og endeligt yder vi ved at føre en ret grundig kontrol med visse arters forekomst de enkelte år et bidrag til statens plantepatologiske undersøgelser over skadedyrenes udbredelse – noget der så at sige aldrig før for sommerfuglenes vedkommende har fundet sted fra Sønderjylland.

Efterhånden som årene går, bliver kort sagt selve det at samle lidt efter lidt til noget af det mindre vigtige; fra i år er vi f. ex. igang med at foretage undersøgelser over et uhyre interessant – og næsten fuldkommen uudforsket område (kun periferisk undersøgt indtil nu, bortset fra at en samler i Polen i de sidste år også har fået øjnene op for spørgsmålet) nemlig undersøgelser over, hvordan de arter, der som voksne sommerfugle overvintrer, klarer sig gennem vinteren.

Lad mig til afslutning sige, at når De en aften i fremtiden ser et blåligt lys i skoven eller ved søbredden, ja, så kom blot nærmere og få en sludder med os; vi vil altid gerne sætte folk lidt mere ind i vor hobby, som vi naturligvis synes er langt den bedste.

Sct. Peters dag i Blide-måned

Af Urban Schrøder

I februar-hæftet af »Sønderjysk Månedsskrift« for i år meddeler pastor Tage Holm, Vojens, et vers, som alsiske skolebørn for ca. 100 år siden remsede op for deres lærer på Sct. Peters dag den 22. februar med bøn om at få en ekstra fritime. Og pastor Holm spørger, om denne skik kan have forbindelse tilbage til tiden før kirkebruddet i det 16. århundrede (s. 48).

Denne formodning har al sandsynlighed for sig. Thi det var ikke kun på den nævnte dag – dagen til minde om apostlens bispetid i Antiochia i Syrien – at sønderjyske skolebørn ønskede sig lidt fest udover det sædvanlige. Det gjorde de også på andre af den gamle kirkes helgendage, selv om disse ikke længere fejredes som sådanne. F. eks. på Sct. Nicolaus' dag den 6. december – da festede vestslesvigske børn i skolen helt op i det 19. årh. De blev beværtede af læreren og fik lov at tage hans tamp og drukne den i byens gadekær¹). Eller på apostelen Sct. Thomas' dag den 21. december – da gav skolen oftest juleferie, idet børnene medbragte et lille offer til læreren, som til gengæld bød dem på traktement. Her i Varnæs fik de af degn Gammelgaard, som døde 1890, mjød og kavringer. Og skikken skal her endog have været i brug et stykke ind i vort århundrede²). Ligesom det årlige augustmarked i Løgumkloster har udviklet sig af middelalderens kirkefest på apostelen Sct. Bartholomæus' dag den 24. august, sådan er der ingen tvivl om, at også de omtalte skolefester er sene, til sidst kun af børnene fejrede udløbere af kirkens gamle helgenfester på de nævnte dage³).

Dette må også gælde det lille, af pastor Holm meddelte alsiske træk angående Sct. Peters dag den 22. februar. Denne fejredes i middelalderen som særlig helgendag og anføres med sine bønner og bibeltekster i datidens messebøger, missalerne. Således i »Missale Lundense« 1514 under overskriften »In cathedra sancti Petri«⁴). Ja, allerede i oldtiden fejredes dagen. F. eks. har kirkefaderen Augustin, der døde 430, efterladt sig prædikener til den⁵).

1) A. Jeppesen: Mærkværdigheder i Danmarks historie, København 1963, S. 40 f.

2) Jes M. Holdt i »Stambladet« I, S. 182 f.

3) Læg også f. ex. mærke til, hvor længe man på Als fejrede »Fittesdaw«, den oldkirkelige martyr Sct. Vitus' dag den 15. juni, omend dagen i folkets bevidsthed for længst havde mistet sin kirkelige karakter. Se Aug. F. Schmidt: Leksikon over landsbyens gilder, København 1950, s. 43 f og samme forfatter: Fra Als, Sønderborg 1951, s. 37 f samt J. Raben i »Sønderjysk Månedsskrift« 1953, s. 101 ff.

4) Blad Bvf. Jeg har desværre ikke haft mulighed for i denne forbindelse at efterse »Missale Slesvicense« 1486.

5) J. A. Schmidt: Historia festorum et dominicarum, Helmstädt 1729, s. 104.

Men også længe efter, at de gamle helgenfester var afskaffet her til lands, har Sct. Peters dag i februar været husket og haft sin betydning for folket. Således undlader den kendte slesviger, præsten og kalenderskriveren *Niels Heldvad* ikke i sin »*Martyrologia Sanctorum*«, der udgør 4. bog af hans skrift »*Encolpion Historiarum Sacrarum*« 1634, at omtale dagen som »S. Peder Stolfier« (d.v.s. stolfest). Og han skriver under den 22. februar følgende: »Paa denne dag skriffuer mange at S. Peder [bleff] Biscop eller Pawe i Rom / andre at hand bleff exalterit Antiochia, non est articulus fidei: nihil ad nos«⁶). Nordligere i det daværende dansk-norske monarki nævner lidt senere præsten i Askvold i Norge *Christen Jensen* også dagen. I sit skrift »*Den Norske Dictionarium Eller Glosebog*«, der tryktes i København 1646, bringer han på to særlige ark »Bondens Almanach udi Norge« eller den såkaldte Primstav⁷). Og her siger han, at den 17. dag efter Sct. Dorotheæ messe den 6. februar kommer »Pæ varme Stein / oc kaster en heed Steen i Jorden«. Hermed tænker *Christen Jensen* netop på vor Sct. Peters dag. »Pæ« er »Per« eller »Peter«. Og udtrykket »Pæ varme Stein« hentyder til det træk i folketroen, at Sct. Peter på sin dag i vintrens sidste måned tager en gloende sten og kaster den fra himlen ned på jorden – som *Christen Jensen* også nævner det – eller ned i havet, hvorved dettes is begynder at tø op efter den kolde vinter; og så er der ikke længe til de første vårtegn. Dette sidste er også gammel folketro her i Sønderjylland – det findes således omtalt fra Als⁸).

Men hele dette fænomen, at en middelalderlig helgendag, skønt den efter reformationen ikke mere helligholdes som sådan, dog bliver stående i folkebevidstheden og nu drager forskellige folkloristiske træk til sig – som tilfældet altså netop er med Sct. Peters dag i februar – bekræftes videre, om vi blader i en gammel sønderjysk bog, der må have haft en vid udbredelse, eftersom den kendes i flere udgaver. Den hedder »*Bonde-Praktika, eller Vejr-Bog, hvorafr man kan kjende det ganske Aars stedsevarende Løb og Vejrligt, fra Aar til Aar*«. Bogen, som er anonym, vides trykt første gang af Hinrich Luckander i Haderslev 1791 og blev genoptrykt af Luckanders efterfølger Jens Seneberg 1798 og 1804⁹). Den har et ret blandet indhold, der dels går tilbage til gamle folkeoverleveringer og dels er »ud-dragen af de gamle Viser Alberti, Alkindi, Galli og Ptolomæi Lærdomme« (s. 7). Og gentagne gange nævner den vor Sct. Peters dag.

6) Blad Pppp3. De latinske ord kan oversættes således: at Sct. Peter »blev ophøjet på bispestolen i Antiochia; men det er ikke nogen trosartikel og kommer ikke os ved«.

7) Om primstaven se Herl. Nielsen: *Kronologi*, Viborg 1962, s. 81 ff.

8) Desværre er jeg ikke i øjeblikket i stand til at finde min kilde her og kan derfor ingen henvisninger bringe. Men måske kan nogle af læserne hjælpe her. Se dog H. Ussing: *Årets og livets højtider*, København 1925, s. 47.

9) Olav Christensen: *Haderslev bys første bogtrykker Hinrich Luckander 1759–1792*, Haderslev 1959, s. 74. Jeg bruger her Senebergs udgave 1804, efter hvilken titlen er anført, og hvortil sidehenvisningerne gælder.

Således i afsnittet om vejret gennem årets tolv måneder. Her hedder det under februar, der i folkemunde kaldtes blide-måned:

»Dersom det fryser Sanct Peders Nat,
Da maae du vente derefter brat,
At det skal fryse vel haardelig
I tredive Nætter, siger Bonden dig.« (s. 13f).

Og i afsnittet »Cicero Janus paa Dansk, for dem, som ikke forstaae Latin«, der vil hjælpe til at lære alle årets helgendage udenad, figurerer Sct. Peters dag også, nemlig i disse ord, at »Petrus og Mathias [d. 24. februar] havde Fastelavn fat« (s. 24). En hentydning til det ovenfor nævnte, at Sct. Peters dag i blide-måned indvarsler den nære vår, finder vi i bogens afsnit »Om de fire Aarsens-Tider«. Her hedder det:

»Fire Tider om Aaret vi finde:
Den første er Vaaren, drages til Minde,
Paa Sanct Peders Dag gaaer den an,
Og endes vist paa Sanct Urban [d. 25. maj].«

Og lidt senere:

»Sanct Klemens [d. 23 nov.] vil os Vinteren give,
Sanct Peder vil Vaaren inddrive.« (s. 22).

Det samme genfinder vi i bogens sidste del uden rim: »Den første Tid om Aaret kaldes Vaar. Samme begynder St. Peders-Dag om Fastelavn, og varer til St. Urbans-Dag« (s. 62 og 63)¹⁰.

Vi har talrige vidnesbyrd om, at de mange bogtryk, der udgik fra Luckanders og Senebergs presse i Haderslev, blev læst vidt omkring både her i landsdelen og langt op i Jylland. Dette må også have været tilfældet med »Bonde-Praktika«. Og med sin hyppige omtale af årets gamle helgendage har den rakt hånd til det slesvigske folks kirkelige hukommelse og støttet denne helt op mod vor egen tid. I dette lys må vi også se det af pastor Holm meddelte vers fra Sct. Peters dag i februar. Og hans spørgsmål: Om verset som en sidste, svag rest af dagens tidligere helligholdelse kan være et levn fra den gamle kirkes tid – kan således kun besvares med et ja. Det tog nemlig umindelige tider at få vort folk til helt at glemme dets oprindelige kirkelige hjemsted.

10) At våren og ikke vinteren her kaldes årets første tid, hænger sammen med dette, at man siden oldtiden regnede årets begyndelse fra forskellige tider. Se herom R. W. Bauer: Calender for årene fra 601 til 2200 efter Christi fødsel, København 1868 (ny udgave i offset Viborg 1961), s. 103 ff, og Herl. Nielsen: Kronologi, s. 38 ff.

ET TILBAGEBLIK

Af Inger Enemark

(fortsat)

Som et helligt minde ligger det i vore sind, da vi på Dybbøl kongeskanse så kongen bøje knæ og kysse det gamle flag, som fire unge piger bar op til ham, og sagde:

Jeg modtager eders og vort flag, og idet jeg kysser dets gamle dug, kysser jeg eders trofasthed.

Det største og mærkeligste folkemøde, der er set i Danmark, havde samlet mere end 50.000 mennesker fra alle egne i landet, og grev Schack fra Møgeltonder formede nu i gribende ord Nordslesvigs hyldest og troskabsløfte til vor nye konge: Vi vil være dig gode og trofaste sønner og døtre, Danmark, det lover vi dig i dag – det giver vi Dig håndslag på, kong Christian. Ja, om kongen samler vi os i denne stund, den største, vor slægt har oplevet!

Jeg vil håbe, at også statsminister Neergaards ord til sydslesvigerne: I skal ikke blive glemte! må huskes til sene tider.

Jeg kunne selvfølgelig ikke afholde mig fra fortsat at bruge min ferie til at opleve kongens modtagelse ved vejene gennem landsdelen, og selv om det gamle sagn, at kongen skulle binde sin hvide hest ved en blomstrende hylud udenfor Agerskov kirkegård ikke kunne gå i opfyldelse, så blev de kongeliges færd i høj grad et eventyr for os alle. Ved Bøffelkobbelgraven forundtes det mig at give hele den kongelige familie et håndtryk.

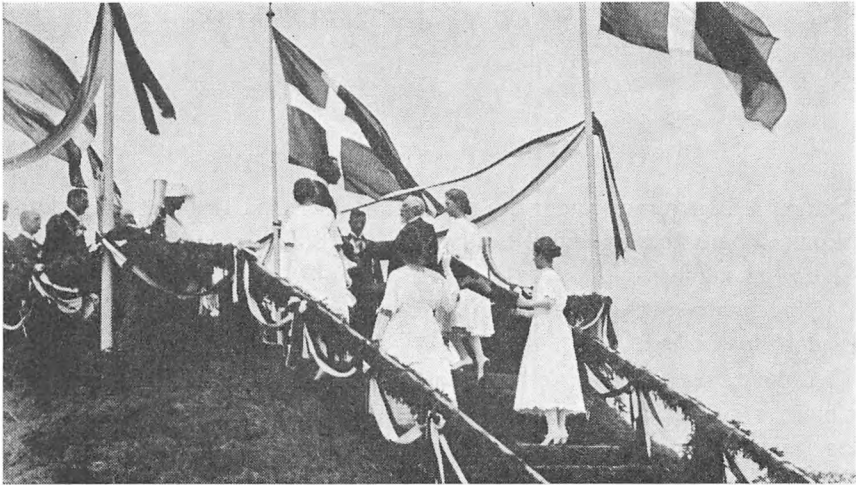
Og så var min ferie snart forbi.

Jeg havde ikke tidligere set grænsebyen i marsken, da jeg kom cyklende dertil den 26. august 1920 for at blive elev i seminariets I klasse. Min spændte forventning afledtes, da jeg i byens nærhed passerede den store luftskibshal, som jeg under krigen ofte havde hørt omtale. Krigens frygtelige oplevelser bemægtigede sig mit sind og gjorde sorgen og savnet af mine mange faldne kammerater levende igen.

Men nu var jeg borger i Danmark, og dette gamle, frie land skulle jeg lære at kende på et dansk seminarium.

Ubeskrivelig var mit første møde med den danske lærer. Da forstander Albeck i sin indvielsestale for Tønder statsseminarium den 31. august opridsede hovedtræk i det liv, der var levet her, da fornåm jeg historiens vingesus som en forpligtelse til os, der nu skulle begynde på dette nordens ældste seminarium. Han talte om det fællesskab mellem lærer og elev, der er den danske skoles særkende, og sluttede med mottoet:

Bogstaven ihjelslår, men ånden levendegør!



Flere hundrede veteraner fra 1864 deltog i den store fest på Dybbøl 11. juli 1920, og en af veteranerne, Hans Thomsen fra Sundsmark, overrakte med nogle få ord en gammel Dannebrogsfane til Christian X. Flaget, som fire hvidklædte unge piger bar frem, var det sidste danske flag, der i 1864 var blevet strøget i Sønderborg og var i udlændinghedstiden blevet opbevaret i familien Reimers gemmer i håbet om en genforening.

Da gennemstrømmedes jeg af en stor glæde, for her mødte jeg det Danmark, jeg havde drømt om og længtes efter.

Aldrig vil jeg glemme mine kære lærere, der var kommet herved for at virke for den åndelige genforening med moderlandet. Vi kom alle i den gode cirkel. En tryllering bandt os sammen, de blev vore venner.

Og så havde vi vor egen Claus Eskildsen, »den sidste slesviger«, som han også er blevet kaldt. Vort sprog var hans, han kendte vore vanskeligheder til bunds. Hans betydning blev stor for os. Det var især ham, der knyttede båndet mellem fortid og nutid ved at få os til at forstå, at Danmarks ældgamle historiske grænse endnu lå ved Ejderen. På interessante udflugter til Sydslesvig under hans kyndige ledelse lærte han os at se vor fortryskede landsdel med helt nye øjne. Landsbynavnene havde de samme endelser som vore, byggestilen var vor, markleddene som hos os, sæd og skik som i Danmark – altså landet ned til Ejderen var dansk som vort.

Sin historieundervisning om Syd- og Nordslesvig udvidede han til gennem foredragsrejser at omfatte hele Danmark. Overalt blev han skattet for sin enestående fortællekunst, så der lød et hjertesuk landet over, da han lukkede sine øjne den 7. oktober 1947.

Naturligvis krævede det sin tid, inden kammeratskabet mellem Nordslesvigere af bonderod, der havde gået i tysk børneskole, og unge, der kom fra hovedstaden og andre danske byer, fandt sit rigtige leje.

Vi var endnu præget af alvor og krigspsykose og forstod ikke dansk lune

og den godhjertede satire, som var omgangstonen blandt vore rigsdanske kammerater.

I 1923 rejste jeg til Aabenraa for at optere for Tyskland. Jeg ville gerne efter endt lærereksamen ansøge om at komme til Duborgskolen i Flensborg.

Men efter opfordring af forstander Albeck, overlærer Novrup og Claus Eskildsen blev jeg lærerinde i Tønder, først ved Øvelsesskolen, senere ved seminariet.

Det første tiår efter genforeningen arbejdedes der meget hårdt i Nord-slesvig. Det var jo en såre fattig landsdel, Danmark fik tilbage i 1920. Landbruget var forsømt fra krigens år, bygningerne forfaldne, og dyrebæ-sætninger var tvangsafleveret til det sultende Tyskland. Den tyske mark var værdiløs, der låntes danske kroner for at komme i gang, hvorfor alle landbrugere blev hårdt belastet med gæld – ikke få havde tvangsauktionen hængende over hovedet.

1930 udbrød den store landbrugskrise, som vort tyske mindretal søgte at udnytte politisk. De økonomiske vanskeligheder skabte forbitrelse indenfor landbostanden, der mange steder fik udløsning i L. S. bevægelsen, og denne var stærkt præget af nazistisk infiltration.

(fortsættes)

Nødpengesedlerne fra Uge og Gram

Sønderjysk Månedsskrift indeholdt i efteråret 1963 en opfordring til medlemmer om at hjælpe Møntsamlerforeningen for Nord- og Sydslesvig med indsamling af oplysninger angående de sønderjyske nødpenges historie. Nu kan man ikke ligefrem påstå, at oplysningerne er strømmet ind; fra en del steder har vi dog modtaget fyldige oplysninger, men andre steder er vi åbenbart kommet for sent.

Takket være de meget fyldige oplysninger, som jeg modtog fra H. P. Jørgensen, Olmersvold, lykkedes det at »afsløre« et bedrageri.

Pastor Schumacher, Uge, havde fået kommunens tilladelse til at trykke 20 000 sedler. Han skulle overlade de 10 000 til kommunen, og så måtte han beholde de 10 000 selv mod at betale alle udgifterne. På sedlerne findes et kontrolnummer; dette findes i to typer, et 4,0 mm højt med smallere tal, og et 4,2 mm højt med bredere tal. Med den lille type har jeg flg. numre: 618, 1038, 5208, 10779 og 22798, med den store type har jeg: 2435 og 3906. Desuden har jeg i en stor privatsamling i Åbenrå set en seddel helt uden nummer. Nu er spørgsmålet: Hvor mange sedler har præsten trykt? Numrene tyder på, at svaret er: Flere end han havde tilladelse til. Trykkeriet er ukendt, så ad den vej kan ingen oplysninger fås. Derfor vil jeg gerne spørge interesserede: Har nogen Uge-sedler liggende med »lille«



Nødpengsedlen fra Uge viser en scene fra sagnet om herredsfoged Nis Henriksen fra Hajstrupgård. Han kaldes her »Mølleren fra Hajstrup«, og begivenheden henlægges til år 1220, som man dog har prøvet at rette til 1520. 1523 havde været det rette årstal.

kontrolnummer fra 2000 til 4000 eller højere end 22800? Samme spørgsmål gælder det »store« nummer under 2000 eller over 4000. Hvorfor dog dette, når manden for længst er borte, og en bedragerisigtelse er forældet, er der vel nogen, der vil sige. Det er jo sket så mange steder, bl. a. i Angel. Men er det ikke en typisk del af historien bag nødpengsedlen, og ville det ikke være morsomt, hvis man kunne opklare den?

Et andet problem trænger også til opklaring. Det er angående sedlerne fra Gram. Jeg modtog meget fyldige oplysninger fra H. P. Sørensen, Gram, blandt andet, at der var trykt 200 000 2 mark sedler hos Netzlers trykkeri i Flensborg, som imidlertid ikke eksisterer mere.

På hver Gram-seddel er der stemplet et bogstav til venstre for billedet og et 4 cifret nummer til højre for dette. Jeg har selv flg. bogtaver: A, C, D, G, H, L, M, N, O, P, S, T, U, V, Z, Æ, Ø samt ÆØ, hvor Æ bærer tydeligt spor af at være sat senere ind. De to højeste numre, jeg har blandt ca. 40 sedler, er H 6624 og T 6970.

Findes der andre bogstaver end de ovenfor nævnte, findes der højere numre? Har nogen set sedler med bogstaver, men uden tal. I Haderslev har jeg set en seddel kun med Z, men uden tal.

Desuden har jeg en 20 mm stor »mønt«, hvor der på forsiden står: »Döstrup Mejeri, 1 Lt. S. M.«. Kan nogen hjælpe med oplysninger?

Karl Lund, Simmersted skole, Simmersted, tlf. Sim. 78.

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænselandets liv
grænselandets sang**

møder De i
Tydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

**Haslev
GYMNASIUM**

Kostskole for drenge

6. og 7. hovedskoleklasse,
realafdeling og gymnasium.

Alle oplysninger ved henv. til
Peter Kæstel, rektor, Haslev

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

**Sønderborg
GARN**



Paul Thomsen

Krusaa

*Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekviperung*

**Besøg
landsdelens
museer**

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye
og den ældre litteratur
på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

**Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole**

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjydsk
Tæppefabrik**

A. R. Kjærby A-S
Højer

Graasten Bank $\frac{1}{2}$

Kontortid 9-12, 2-4, lørdag 9-12

GRAASTEN

$\frac{1}{2}$ Sønderjydsk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdal's

BOGTRYKKERI

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største dagblad

A. Nielsen & Co. A/S

Nykøbing Falster

A-S Faxe Kalkbrud

Frederiksholms Kanal 16

Telefon Minerva 7500

Jordbrugskalk

90% kulsur kalk i varen, som den leveres, 100% passerer 3 mm sigte

Lolland-Falsters Folketidende

Stiftets største blad

Nykøbing F.

Pindstrup Mosebrug

SAVVÆRK OG EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup 13 og 18

Graasten Andelsslagteri

Aktieselskabet
Varde Bank

Filialer og kontorer
over hele Sydvestjylland

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

Windfeld-Hansens

Bomuldsspinderi ^A/₅

ANDELSBANKEN

Haderslev

Aabenraa

VEJLE

GRAM

KØLEANLÆG



BRØDRENE GRAM ^A/₅ • VOJENS

Sønderjysk Månedsskrifts ekspedition: Landsarkivet, Åbenrå. Redaktionens adresse: Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder. Viceskoleinspektør Chr. Stenz, Tøndervej 173, Åbenrå. Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder.